

Puolueettomuus uhattuna?

Neuvostoliiton puolustusministerin vuoden 1978 ehdotus yhteisistä sotaharjoituksista Suomen tiedustelupalvelun päällikön Raimo Heiskasen silmin

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Kandidaatin tutkielma

23.02.2023

Matias Aho

Sisällys

Johdanto	3
1. Puolustusvoimien sotilastiedustelun strateginen kehitys ja vaikutusvallan kasvu.	10
2. Puolueettomuuspoliittinen linja tukena ja turvana	14
2.1. Sotaharjoitusehdotus yhdisti Suomen puolueettomuuspolitiikan	14
2.2. Suomen länsisuhteiden sotilaallinen lähentyminen	17
3. Suomen ja Neuvostoliiton sotilaspoliittiset suhteet sotaharjoituskysymyksen pohjalta	22
3.1. Sotaharjoitusehdotuksen ydinryhmä	22
3.2. Sotaharjoitusehdotus käännekohta kohti normaaleita naapurisuhteita	27
Loppulause.....	31
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	34

Johdanto

1970-lukua pidetään yleisesti haasteellisena Suomen puolueettomuuspoliittisen linjan rakentamisen ja ylläpitämisen kannalta. Sotilaspoliittisesta näkökulmasta arvioiden voidaan Suomen itsenäistä asemaa pitää 1970-luvulla potentiaalisesti uhattuna.¹ Tämänkaltaista uhanalaista ilmapiiriä ruokki erityisesti Neuvostoliiton sen aikaisen puolustusministerin, marsalkka Dmitri Ustinovin Suomen-vierailunsa aikana Puolustusvoimien toiminnan ja turvallisuuspolitiikan esittelytilaisuudessa 10.7.–14.7.1978 tekemä ehdotus Suomen Puolustusvoimien ja neuvostoarmeijan yhteisistä sotaharjoituksista.² Neuvostoliiton painostus 1970-luvulla perustui jatkuvaan muistutukseen vuonna 1948 laaditun ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen eli Suomen ja Neuvostoliiton välisen poliittisen sitoumuksen sotilaallisten ehtojen tärkeydestä.³ YYA-sopimus käytännössä määrittä Suomen poliittisen ja sotilaallisen liikkumatilan toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä Neuvostoliiton hajoamiseen asti.⁴ Sotaharjoitusehdotusta pidetään yleisesti yhtenä poikkeuksellisimmista tapahtumista Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden rakentumisessa toisen maailmansodan jälkeen.⁵

Suomen turvallisuuspoliittista asemaa 1970-luvulla leimasi vahvasti maantieteellinen sijainti idän ja lännen välissä. Geopoliittisesta näkökulmasta tarkastellen Suomi on aina ollut suurvaltojen kiinnostuksen ja intressien kohde läpi historiansa.⁶ Tasapainoilu heijastui voimakkaimmin juuri Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun toiminnassa, jolloin kaikki perustui luottamuksen hankkimiseen ja ylläpitämiseen idän suunnassa, kun taas länteen päin toiminnan oli oltava uskottavaa ja riittävän itsenäistä.⁷ Suomen strateginen asema, YYA-sopimus ja geopoliittinen sijainti olivat tekijöitä, jotka

---

¹ Visuri 2010, 194.

² Visuri 2010, 236.

³ Visuri 2010, 190.

⁴ Pesu 2017, Artikkel.

⁵ Cooper 1998, 97.

⁶ Suominen 2012, 205.

⁷ Suominen 2012, 390.

käytännössä määrittivät Suomen käyttäytymistä pakottamalla suuntaamaan voimavarat tämänkaltaisiin monenlaisiin uhkatilanteisiin.⁸

Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun tiivis yhteistyö ja kamppailu eturintamassa Suomeen kohdistuneita turvallisuusuhkia vastaan oli merkittävää erityisesti Neuvostoliiton yhteistyövyörytyksen torjumisessa ja sen keskellä.⁹ Tämän takia Suomen puolueettomuuspoliittinen linja ja rintama säilyi vahvana, mikä heijastui myös lopulta yhteisten sotaharjoitusten torjumisesta luonnehtivaan vastarintaan.

Tutkielmani keskittyy vuoden 1978 ehdotukseen yhteisistä sotaharjoituksista Suomen Puolustusvoimien ja neuvostoarmeijan välillä tiedustelupäällikkö Raimo Heiskasen kokemana. Temaattinen ja ajallinen rajausta pohjautuu vuoden 1978 ympärille ja ehdotukseen sotaharjoituksista, joka tulee olemaan läsnä läpi tutkielman. Pääasiallisena alkuperäislähteenäni toimii Heiskasen laatima pamfletti vuodelta 1993, jossa hän perkaa sen hetken puhuttavimpia aiheita mukaan lukien juuri ehdotusta yhteisistä sotaharjoituksista.

Tutkielmani pohjautuu siis Suomen sen aikaisen kahden avainhenkilön eli Suomen tiedustelupalvelun päällikön Raimo Heiskasen (1971–1982) raportteihin Neuvostoliiton asevoimien suhtautumisesta Suomeen sekä ansioituneimmaksikin Puolustusvoimain komentajaksi tituleeratun Lauri Sutelan (1974–1983) muihin pääesikunnan muistioihin ja Kekkonen kanssa käytyihin keskusteluihin päiväkirjamerkintöjen muodossa. Toisaalta myös erinäiset puheet, joita Sutela on pitänyt muun muassa vuotuiset maanpuolustuskurssien avajaispuheet ynnä muut ovat keskiössä. Kyseisiä puheita ja muita tilaisuuksien haastatteluja löytyy Jaakko Valtasen teoksesta *Komentajan linja*, johon on koottu juuri Sutelan komentaja aikakauden keskeisimmät puheet ja lehtihaastattelut alkuperäisessä muodossaan. Sutelan aineistot toimivat tutkielmassani tukena Heiskasen näkökulmille.

Päätutkimuskysymyksenäni toimii: *Miten Heiskanen koki Neuvostoliiton kaavailemien yhteisten sotaharjoitusten vaikuttavan Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun toimintaan Suomen harjoittamasta puolueettomuuspoliittisesta näkökulmasta?* Lisäksi

---

⁸ Sipilä & Koskimies 2018, 101.

⁹ Suominen 2012, Takakansi.

tulen selvittämään Heiskasen tekstien ja pääesikunnan muistioiden pohjalta *ketkä Heiskasen mukaan muodostivat sotaharjoitusehdotuksen ydinryhmän eli keiden piirissä kyseiset keskustelut käytiin ja päätökset tehtiin?* Lähestyn aihetta myös alakysymyksen kautta, joka on: *Minkä vaikutuksen Heiskanen näki sotaharjoitusehdotuksella olevan Suomen länsisuhteisiin ja länsivaikuttamisen rakentumiseen Puolustusvoimien kannalta?* Länsisuhteilla tässä tutkielmassa puhuttaessa tarkoitan Yhdysvaltoja.

Tutkielmani kuvaa ja vastaa edellä esitettyihin tutkimuskysymyksiin erityisesti Heiskasen pamflettiin pohjautuen. Sitä kautta pyrin avaamaan Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun ensisijaisuutta liittyen ehdotukseen yhteisistä sotaharjoituksista. Toisaalta juuri Heiskanen ja sitä kautta myös Sutela ovat pääosassa heidän ollessaan presidentti Kekkonen luottomiehiä. Heiskanen ja Sutela olivat toistensa työn kuvan kannalta hyvin keskeisiä, joten heitä on syytä tutkia toisiaan täydentäen. Pyrin arvioimaan erityisesti Heiskasen roolia sotaharjoitusehdotuksen torjumisessa sekä ylipäättään puolustushallinnon työtä isänmaallisen hengen luomisessa Suomeen vaikeiden vuosikymmenten jälkeen. Teema on hyvin ajankohtainen ja näkyvä osa Suomen historiaa, joten oli hyvin selvää, miksi juuri tiedustelupäällikkö, kenraalimajuri Heiskanen päätyi tutkielmani avainhenkilöksi.

Raimo Heiskanen toimi Suomen tiedustelupalvelun päällikkönä vuodet 1972–1982, mutta hänen työnsä Suomen rauhanaikaisen sotilastiedustelun yhtenä keskeisimmistä rakentajista alkoi jo 1950-luvun lopussa. Heiskasen uran varrelle mahtui monia kylmän sodan aikaisia yhteiskunnallisia kriisejä sekä Suomessa että ympäri maailmaa. Heiskasen työtä ja luottamuksellista asemaa Suomen turvallisuuspolitiikan keulassa korosti hänen reservin sotilasarvonsa ylennykset aina kenraalimajuriksi asti.¹⁰

Tiedustelutoiminta ja Puolustusvoimat olivat 1970-luvulla uudessa myllerryksessä, minkä takia niitä on syytä tutkia osana laajempaa kontekstia juuri suomettuneimmaksi vuosikymmeneksi tituleeratun 1970-luvun osana. Suomettumisella viitattiin Neuvostoliiton vaikutusvallan kasvuun sekä Suomen sisäpoliittisessa että

---

¹⁰ Suominen 2012, 404.

ulkopoliittisessa päätöksenteossa, mihin suuren vaikutuksen ja perustan antoi 1948 solmittu YVA-sopimus.¹¹

Teema muodostaa ja sitoo koko Suomen valtion käytännössä yhteen ja samaan aiheeseen, minkä takia se oli keskeinen osa jokaisella yhteiskunnan sektorilla, jonka pohjalta myös päätöksiä jouduttiin tekemään. Sotilaspoliittisen historian osa-alueena se hallitsi erityisesti 1970-luvulla koko yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa materiaalihankinnoista ja muista puolustuksellisista satsauksista aina yhteiskunnallisesti puhuttavimpiin aiheisiin.¹²

Keskeisimpänä tutkimusmetodinani toimii lähdekriittinen lähestymistapa. Kun pohdimme teemaa sotilastiedustelusta ja ylipäätään valtion turvallisuuspolitiikkaa, voimme todeta sen olevan yksi varjelluimmista asioista ympäri maailmaa.¹³ Tämän takia on suoritettava lähdekriittistä arviointia teeman salamyhkäisyyden vuoksi. Sotilastiedustelussa salassapitotarve on kaikki kaikessa, jolloin tiedon vuotaminen saattaa pahimmassa tapauksessa vaarantaa koko valtakunnan turvallisuuden sen arkaluontoisuuden takia.¹⁴ Virhemahdollisuuksien minimointi on keskiössä tiedustelutietoon pohjautuvan tutkimuksen analysoimisessa.¹⁵ Aion tuoda myös länsimaiden näkökulmaa mukaan yhteisiin sotaharjoituksiin analysoimalla Yhdysvaltain sen aikaisen Suomen suurlähettilään muistelmia. Se on tärkeä osa koko tutkielmani kannalta liittyen yhteen alakysymykseeni länsimaiden suhtautumisesta Suomen puolueettomuuspolitiikkaan sotaharjoitusehdotuksessa. Kyse on muistelmateoksesta ja henkilöhistoriallisesta näkökulmasta enkä pysty yleistämään sitä yleiseksi länsimaiden tahtotilaksi. Joudun suorittamaan lähdekriittistä lähestymistapaa myös sen osalta ja pohjaamaan omat johtopäätökseni koskemaan vain kyseistä teosta.

Kuten sanottua tärkeimmän alkuperäislähteeni muodostaa Heiskasen laatima pamfletti vuodelta 1993 *Noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset*. Tarkoitukseni tässä tutkielmassa on pohtia teemaa erityisesti tiedustelupäällikkö Heiskasen ja sitä kautta myös Puolustusvoimien näkökulmasta. En kuitenkaan pysty yleistämään sitä koskemaan

---

¹¹ Pesu 2017, Artikkel.

¹² Suominen 2012, 205.

¹³ Visuri 2010, 9.

¹⁴ Sipilä & Koskimies 2018, 7.

¹⁵ Visuri 2010, 9.

yleistä yhteiskunnallista ja poliittista tahtotilaa, koska kyse on Heiskasen laatimista teksteistä ja hänen huomioistaan, miten hän asiat koki. Tutkielman rakentuessa henkilöhistorialliseen näkökulmaan on oltava äärimmäisen varovainen ja suoritettava tiettyä varauksellisuutta omien tulkintojen kanssa. Alkuperäislähteeni on Heiskasen suodattamaa ja mahdollisesti väritynyttä, jossa on otettava huomioon sekä pamfletin verrattain myöhäinen ilmestymisajankohta sotaharjoitusehdotukseen nähden sekä toisaalta myös sen tyyli, jonka tarkoitus on mahdollisesti olla kärjistävä saavuttaakseen vetävämmän ulkoasun. Tämän takia en tule ottamaan Heiskasen esittämiä näkökulmia absoluuttisena totuutena. Tulen vertailemaan Heiskasen suodattamia tekstejä tutkimuskirjallisuudessa esiintyvään yleiseen poliittiseen ilmapiiriin ja niiden välisiin mahdollisiin ristiriitoihin myös Neuvostoliiton puolelta. Tutkielmassani keskeisintä on sotaharjoitusehdotuksen analysointi siitä näkökulmasta, miten tiedustelupäällikkö Heiskanen ja sitä kautta Puolustusvoimat asiat kokivat.

Aikaisempaa tutkimusta riittää erityisesti Kekkonen aikakauden turvallisuuspolitiikkaan ja puolueettomuuslinjan säilyttämisestä käytyyn kamppailuun liittyen. Lisäksi tutkimusta löytyy Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden tarkastelusta erityisesti 1970-luvulla juuri YYA-sopimuksen kannalta. Valitsemani yleisempi tutkimus aiheeseen johdattelee myös Suomen Puolustusvoimien historiaan ja kehitykseen sekä sotilaallisen tiedustelun perusmenetelmiin ja sen eri vaiheisiin. Siitä huolimatta on melko erikoista, että sotilaallinen vaikuttaminen ja tiedustelutoiminta ovat jääneet vähemmälle arvioinnille, jotka muodostavat kuitenkin yhden keskeisimmistä turvallisuustakeista yhteiskunnissa.

Lisäksi hyödynnän tutkielmassani muun muassa Heiskasen ja Sutelan elämäkertoja. Ne luovat henkilöhistoriallista näkökulmaa teemaan liittyen heidän ollessa keskeisimpiä hahmoja valtakunnan turvallisuuden kannalta. Elämäkertateokset perustuvat vahvasti henkilökohtaisiin näkökulmiin ja toisaalta sotilaallisen tiedustelun salassapitoseikkojen myötä osin arvailuihin vastapuolen todellisista aikeista. Heiskasen elämäkerta vastaa tarkemmin hänen näkökulmastansa siihen, miten hän asiat näki ja miten hän myöhemmin halusi ne esittää erityisesti Puolustusvoimien kannalta.

Tärkeimmät tutkimukset tutkielmani kannalta ovat Pekka Visurin teos *idän ja lännen välissä*, *Puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*, Pertti Suomisen laatima

elämäkerta *Armeijan silmänä ja korvana, Tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen*, Matti Lukkarin laatima elämäkerta *Lauri Sutela, Puolustusvoimain komentaja* Sekä Juhani Suomen Kekkosesta kertova elämäkerta *Umpeutuva latu*. Sotilastiedustelun kannalta keskeisimpänä teoksena toimii Joonas Sipilän ja Tapio Koskimiehen laatima *Sata vuotta suomalaista sotilastiedustelua*.

Keskeisimpiä käsitteitä tutkielmassani ovat puolueettomuuspolitiikka, YYA-sopimus, sotilastiedustelu sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikka. Puolueettomuuspolitiikalla viitataan Suomen harjoittamaan linjaan kylmän sodan aikana siitä, kuinka Suomi pyrki pysyttelemään suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella toimimalla sovittelijan roolissa.¹⁶ Sitä voidaan pitää yhtäaikaaisesti sekä päämääränä että keinona, jolla mahdollistettiin kansakunnan hyvinvointi ja toisaalta myös poliittinen toimintavapaus.¹⁷

Suomelle keskeisintä on aina ollut strateginen kulttuuri, jossa yksityinen oma maanpuolustus muodostaa kansallisen turvallisuuden kivijalan. Strategisella kulttuurilla viitataan siihen tapaan, miten kunkin valtion turvallisuuspoliittinen johto koee maahan kohdistuvat uhat sekä miten näihin pyritään reagoimaan ja toisaalta, miten niitä ennakoidaan.¹⁸ Näin ollen Suomen turvallisuuspolitiikan keskeisenä tavoitteena oli Sutelan mukaan ”maamme valtiollisen itsenäisyyden ja alueellisen koskemattomuuden turvaaminen”.¹⁹ Toisaalta myös puolueettomuuspolitiikan vakiinnuttaminen kiinteäksi osaksi turvallisuuspolitiikkaa vastaamaan Suomen harjoittamaan yleiseen linjaan.²⁰ Ulkopoliittisesti tarkastellen on Suomen harjoittamaa politiikkaa mahdollista kuvata siten, että luomalla niinkin hyvät suhteet itään kuin luotiin, oli mahdollista integroitua taloudellisesti länteen.²¹

Sotilastiedustelulla viitataan siihen, kuinka sen keskeisin tarkoitus ja pysyvä tehtävä on Puolustusvoimien ja valtion johdon informointi maata mahdollisesti uhkaavien tekijöiden varalta.²² Sotilastiedustelu vakiintui 1960-luvun aikana arvostetuksi sotilaalliseksi toiminnaksi, jota tehtiin Puolustusvoimien johdon tiedontarpeiden ja

¹⁶ Tieteen termipankki, Suomen puolueettomuus.

¹⁷ Visuri 2010, 266.

¹⁸ Kari 2022, Suomen strateginen kulttuuri, Kolumni.

¹⁹ Valtanen 1983, 12.

²⁰ Valtanen 1983, 15.

²¹ Kari 2022, Suomen strateginen kulttuuri, Kolumni.

²² Sipilä & Koskimies 2018, 105.

puolustussuunnittelun tukemiseksi.²³ On muistettava se, että sotilastiedustelun organisaatio työskentelee Puolustusvoimien alaisena, jonka toimivaltuudet ulottuvat laajalle aina sen kehittämistoiminnasta varsinaiseen tiedonhankintaan ja suunnitteluun.²⁴

Olen koostanut tutkielmani disposition siten, että tutkimus etenee temaattisesti jaettuna kolmeen päälukuun. Ensimmäisessä luvussa tulen hahmottelemaan yleisemmin Puolustusvoimien ja sotilaallisen tiedustelun kehitystä, joka vauhdittui merkittävästi juuri 1970-luvulla, jolloin sen arvo tunnustettiin yleisesti. Koen, että tutkimuskysymysteni ja sotaharjoitusehdotuksen kannalta on hyvin keskeistä kuvata yleistä kehitystä, jota Puolustusvoimissa ja tiedustelupalvelussa tapahtui 1960–1970-luvuilla johtuen juuri toisen maailmansodan seurauksena koetuista näiden toimintojen alasajoista. Puolustusvoimien ja sen alaisena toimivan tiedustelupalvelun nousu poliittisen johdon rinnalle päätöksiä tekeviksi elimiksi erityisesti sotaharjoitusehdotuksen kannalta on keskeinen tekijä, minkä parissa Heiskanen vahvasti vaikutti.

Yleisten kehityslinjojen jälkeen siirryn analysoimaan toisessa luvussa tarkemmin sotaharjoitusehdotusta Suomen puolueettomuuspolitiikan kannalta Heiskasen kokemana. Tulen myös huomioimaan, minkä vaikutuksen Heiskanen koki ehdotuksella olevan länsisuhteiden kannalta, jotka olivat hyvin tärkeitä joka sektorilla. Näin tekemällä vastaan myös yhteen tutkimuskysymyksistäni liittyen juuri Suomen länsisuhteisiin.

Kolmannessa luvussa puolestaan käsittelen laajemmin Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita sekä niiden kehittymistä sotaharjoituskysymyksen pohjalta erityisesti Heiskasen kokemana. Mielestäni näiden suhteiden kehitys ja muutos sotaharjoitusehdotuksen kannalta on hyvin keskeinen. Läpi tutkielmani tulen pitämään esimerkkinä Heiskasta ja hänen näkökulmiaan eri tilanteisiin johtuen juuri hänen keskeisestä asemastaan kysymyksissä Puolustusvoimiin, sotilastiedusteluun ja sotaharjoitusehdotukseen liittyen.

---

²³ Sipilä & Koskimies 2018, 104.

²⁴ Puolustusvoimat, Pääesikunnan tiedusteluosasto.

1. Puolustusvoimien sotilastiedustelun strateginen kehitys ja vaikutusvallan kasvu

Toisen maailmansodan jälkeen Suomen Puolustusvoimat ja tiedustelupalvelu oli käytännössä ajettu alas Neuvostoliiton valvontakomission myötä. Itsenäisen valtion kannalta näiden kahden elintärkeän instituution todellinen jälleenrakentaminen alkoi vasta 1950–1960-lukujen taitteessa, jolloin aloitettiin varsinaisesti Puolustusvoimien operatiivinen suunnittelu.²⁵ Suomen strateginen asema, YYA-sopimus ja geopoliittinen sijainti olivat tekijöitä, jotka pakottivat varautumaan monenlaisiin uhkatilanteisiin.²⁶ Heiskasta pidetään yleisesti keskeisimpänä henkilönä sotilastiedustelun ja Puolustusvoimien jälleenrakentamisessa.²⁷ Heiskasen ja Sutelan molempien toimiessa urallaan tiedustelupäällikköinä voidaan todeta, kuinka heillä oli äärimmäisen hyvä käsitys ja luottamus toisiinsa. 1970-luvulla keskeisintä tiedustelupalvelun työssä oli tietoaineksen hankkiminen, jotta oli mahdollista laatia sotilaspoliittisia ennusteita eri tilannevaihtoehdoista sekä uhkakuvista.²⁸ Näin ollen tiedustelutoiminnan painopiste pystyttiin suuntaamaan niille alueille, joilta ulkovaltojen vakavimmat vaikuttamisyrietykset tulivat.²⁹

Sotilastiedustelun tärkeyttä yhteiskunnan turvallisuuden kannalta erityisesti 1970-luvulla korostaa ja tukee näkökulma siitä, kuinka sillä voidaan todeta olevan paras näkemys yhteiskuntaa uhkaavista uhista. Sotilastiedustelu on ensimmäinen taho, joka saa näistä tiedon ja sen tehtävä on informoida poliittista johtoa.³⁰ Tiedustelupalvelun ja Puolustusvoimien kasvanutta vaikutusvaltaa 1970-luvulla korosti se, kuinka Kekkonen luotti syvästi hänen valitsemiinsa henkilöihin näiden instituutioiden johdossa eli Heiskaseen ja Sutelaan. Sotilastiedustelun tiedonhankinnan tarpeellisuus todettiin ja vahvistettiin juuri poliittisen johdon ylimmällä tasolla 1970-luvulla.³¹ Ylipäätään Kekkonen kasvanut kiinnostus Puolustusvoimien sotilaspoliittisiin raportteihin korosti

---

²⁵ Sipilä & Koskimies 2018, 101.

²⁶ Sipilä & Koskimies 2018, 101.

²⁷ Sipilä & Koskimies 2018, 105.

²⁸ Suominen 2012, 175.

²⁹ Suominen 2012, 222.

³⁰ Sipilä & Koskimies 2018, 105.

³¹ Suominen 2012, 382.

sitä tosiseikkaa, kuinka presidentin ja Puolustusvoimien välille oli syntynyt syvä luottamus.³² Toisaalta tätä luottamussuhdetta voidaan todeta vahvistaneen se, kuinka Kekkonen kutsuttiin sielultaan tiedustelijaksi, mikä edesauttoi hänen ymmärrystään tiedustelun tarpeen merkityksestä.³³ Kekkonen myötämielinen suhtautuminen tuli ilmi myös siinä, kuinka tiedustelupäällikkö Heiskasta on kutsuttu valtionjohdon linjaaman ulkopoliittikan ehdottomaksi takuumieheksi.³⁴ Tämänkaltaista toimintaa Kekkonen taholta on aiheuttanut myös vastakkaisia tulkintoja hänen todellisesta vaikutusvallastaan päätöksiä vahvistavana elimenä.

Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun nousu 1970-luvulla ehkä Suomen turvallisuuden ja puolueettomuuspolitiikan kannalta kaikkein suurimpaan valokeilaan on aiheuttanut tulkintoja, että Kekkonen sotilaspolitiikka 1970-luvulla olisi ollut pehmeää ja haparoivaa.³⁵ Tässä tulkinnassa keskeisessä asemassa on ollut Heiskasen laatima pamfletti, jonka pohjalta Jukka Tarkka on tulkinnut ja kyseenalaistanut Kekkonen sotilaspoliittisen päätäntävällän. Väitettä Kekkonen haparoivasta otteesta voidaan toisaalta pitää myös jokseenkin erikoisena, sillä Kekkonen rooli oli hyvin keskeinen hänen ollessaan valtion ylin päättävä elin, jota Neuvostoliitto myös pyrki ahkerasti hyödyntämään. On huomioitava myös se, että väite Kekkonen haparoivasta otteesta tehtiin ja tulkittiin Heiskasen laatimasta pamfletista, jonka pyrkimys oli juuri saattaa Puolustusvoimia suurempaan valokeilaan, kun aika sille oli otollinen 1990-luvun alussa.

1970-luvulla ulko- ja turvallisuuspolitiikka oli keskiössä kiristyneen maailmanpoliittisen tilanteen myötä, kun suurvaltojen välisen liennytyksen aikakausi päättyi ja muun muassa Neuvostoliiton sisäpoliittiset ongelmat johtivat otteen kiristämiseen sen raja-alueilla. Tämä nähtiin myös Suomessa ja oli toisaalta vaikuttamassa tiedustelun ja Puolustusvoimien roolin merkityksen kasvuun. Poliittisen osaston edustajien alustukset Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta kuuluivat sekä puolustusministerin että Puolustusvoimain komentaja Sutelan vakiokäytäntöihin, joka oli tapana myös

---

³² Suominen 2012, 245.

³³ Suominen 2012, 243.

³⁴ Suominen 2012, 233.

³⁵ Tarkka 1993, Suomen kuvalehti, missä hän analysoi Heiskasen teosta *noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset*.

sotaharjoitusaloitteestaan tunnetun Neuvostoliiton puolustusministeri, marsalkka Dmitri Ustinovin vierailun yhteydessä 10.7.–14.7.1978.³⁶

Puolustusvoimien strategista ja sotilaspoliittisen aseman kehitystä 1970-luvulla hallitsi tiedustelupäällikkö Heiskasen vuonna 1972 laatiman tutkimuksen mukaan se, kuinka Suomen ja Neuvostoliiton edustajilla vallitsi hyvin erilainen käsitys YYA-sopimuksen luonteesta. Puolueettomuuden turvaaminen oli Heiskasen mukaan yleisesti Suomen keskeisin poliittinen lausunto, mikä perustui korostukseen siitä, ettei YYA-sopimus ollut sotilassopimus vaan pikemminkin perusta Suomen suhteille Neuvostoliittoon.³⁷ Suomen edustajien vahvan reagoinnin voidaan nähdä vahvistavan sitä näkemystä, kuinka Suomen maaperän ajateltiin perustuvan kaikissa tilanteissa kansalliseen puolustukseen ja mihin koko Suomen Puolustusvoimien toiminnan tuli perustua. Tämä puolestaan oli täysin linjassa valtion poliittisen johdon harjoittaman puolueettomuuspoliittisten lausuntojen kanssa.³⁸ Koko 1970-lukua leimasi hyvin vahvasti maanpuolustushenkinen ilmapiiri, jota ruokki Sutelan voimakkaat kannanotot poliittisten päättäjien suuntaan siitä, kuinka puolustukseen tuli satsata niin rahallisesti kuin myös sosiaalisesti.³⁹ Toisaalta näkemystä siitä, kuinka paras tapa ylläpitää rauhaa on valmistautua sotaan, korostui Sutelan esimerkeissä siitä, kuinka Puolustusvoimat olivat osa Suomen rauhanpyrkimyksiä.⁴⁰

Puolustusvoimien ollessa itsenäinen toimija, joka määrittä itse omat suhteensa ulkovaltoihin, voidaan kuvitella edesauttaneen sen nousua yhteiskunnallisesti tärkeään rooliin. Heiskasen pamfletti vuodelta 1993 kuitenkin korostaa myös sitä yleistä käsitystä, mikä yhteiskunnassa on vallinnut sen suhteen, kuinka sen toiminta tulee olla samassa linjassa maan harjoittamaan yleiseen ulkopoliitiikkaan.⁴¹ Näin ollen on todettu, kuinka ulko- ja turvallisuuspolitiikasta ei Kekkonen aikakaudella vallinnut lopulta juuri laisinkaan eriäviä näkökulmia.⁴² Kekkonen turvasi maan harjoittaman yhtenäisen linjan

---

³⁶ Suominen 2012, 240.

³⁷ Suomen sodanjälkeisen ulkopoliitiikan jaksottelu ja puolustusvoimien asennoituminen eri jaksojen aikana. Neuvostoliiton ja neuvostoasevoimien suhtautuminen eräisiin ulkopoliittisiin pyrkimyksiimme ja yhteyksiin puolustusvoimien kanssa. Heiskasen virkatehtäviin liittyviä asiakirjoja 1972. Sota-arkisto. KA.

³⁸ Suomi 2000, 426.

³⁹ Sutelan maanpuolustuskorkeakoulun vuosikurssien avajaispuheet, Valtanen 1983.

⁴⁰ Valtanen 1983, 36.

⁴¹ Heiskanen 1993, 8.

⁴² Visuri 2010, 241.

nimittämällä keskeisiin puolustuspoliittisiin tehtäviin hänelle mieluisia luottomiehiä. Näkemystä tukee muun muassa pitkän uran tiedustelupalvelun päällikkönä tehneen ja kenraalimajuriksi vuonna 1976 ylennetyn Raimo Heiskanen sekä verrattain pitkään Puolustusvoimain komentajana palvelleen Lauri Sutelan ylennys vuonna 1974 täydeksi kenraaliksi.⁴³

Heiskanen ja Sutela olivat työnsä puolesta hyvin läheisessä vuorovaikutuksessa ja mahdollisesti se on saattanut vaikuttaa Heiskanen laatimiin teksteihin Sutelan arvostamisesta ja korostamisesta. Toisaalta Pekka Visuri on myös omassa kirjassaan *Puolustuspoliittikka presidentti Kekkonen kaudella* korostanut Sutelan roolia Puolustusvoimien aseman kohottamisesta yhteiskunnassa.⁴⁴ Puolustusvoimien nousuun ja voimakkaaseen kehitykseen vaikutti moni asia ja epäilemättä Heiskanen ja Sutela olivat siinä pääosassa. Mielestäni emme voi kuitenkaan vähentää Kekkonen vaikutusvaltaa Puolustusvoimien kustannuksella, koska oli selvää, että Kekkonen nimitti haluamaansa ja arvostamaansa henkilöstöä näihin virkoihin. Väitteeseen siitä, kuinka Kekkonen kaudella ei vallinnut juurikaan eriäviä näkökulmia on toisaalta myös suhtauduttava varauksella, koska koko Puolustusvoimien henkilöstö sekä ministerit ja virkamiehet olivat Kekkonen nimittämiä, joiden hän tiesi seisovan presidentin takana.

---

⁴³ Suominen 2012, 404.

⁴⁴ Visuri 2010, 263.

2. Puolueettomuuspoliittinen linja tukena ja turvana

Neuvostoliiton puuttumista Suomen sisäisiin asioihin pidettiin Heiskasen mukaan julkisena salaisuutena, jota ei haluttu korostaa kansallisesti eikä erityisesti ulkomaansuhteissa länteen.⁴⁵ Puolueettomuuspoliittisen linjan kannalta Heiskasen tulkinnat Puolustusvoimien joutumisesta Neuvostoliiton voimapolitiikan kohteeksi, voidaan pitää ongelmallisena ja rajoitteena itsenäisyydelle, mikä johti juuri sen salailuun ja julkiseen kieltämiseen. Sutelan nimittäminen komentajaksi vuonna 1974 aiheutti Heiskasen tulkitsemana selvän muutoksen Suomen ulkopoliitikassa. Sutela alkoi korostaa entistä vahvemmin Suomen puolueettomuuspoliittista linjaa julkisissa ulostuloissa, mikä Heiskasen mukaan aiheutti närää Neuvostoliitossa ja oli omiaan luomaan puolueettomuudesta erottamattoman osan Suomen identiteettiä.⁴⁶ Ylipäätään Sutelan komentajakautta alleviivasi Heiskasen mukaan näkemys siitä, kuinka hänen kantansa Neuvostoliittoa ja sotaharjoitusesitystä kohtaan oli hyvin kielteinen.

2.1. Sotaharjoitusehdotus yhdisti Suomen puolueettomuuspolitiikan

Sotaharjoitusehdotus tapahtui Neuvostoliiton puolustusministeri Dmitri Ustinovin esittämänä kesällä 1978 Suomen turvallisuuspolitiikan ja Puolustusvoimien esittelytilaisuuden vierailun yhteydessä.⁴⁷ YYA-sopimuksen soveltamispuheet edelsivät ehdotusta ja suunnittelua yhteisistä sotaharjoituksista. Heiskasen mukaan voidaan päätellä se, kuinka jatkuva aloitteen tekeminen tuli Neuvostoliiton puolelta.⁴⁸ Aloitteen tekemistä ruokki erityisesti se tosiasia, kuinka Suomen harjoittama puolueettomuuspolitiikka ei missään nimessä ollut Neuvostoliiton kannalta se suotuisin vaihtoehto heidän toimintansa perustuessa ekspansiiviselle ulkopoliitikalle.⁴⁹ Sutelan

---

⁴⁵ Heiskanen 1993, 9.

⁴⁶ Heiskanen 1993, 57.

⁴⁷ Visuri 2010, 236.

⁴⁸ Heiskanen 1993, 60.

⁴⁹ Hyvärinen 2000, 64.

raportit Suomen valtionjohdolle ja vankkumaton yhteistyö poliittisten päättäjien ja sotilasjohdon välillä oli vaikuttamassa siihen linjaan, jota Suomessa pyrittiin harjoittamaan. Yhteistyön rooli oli myös keskeinen siltä kantilta, kuinka Suomessa ei poikettu siitä puolueettomuuspoliittisesta linjasta, jota harjoitettiin. Muun muassa Pekka Visuri on todennut omassa tutkimuksessaan, kuinka ”Puolueettomuuspolitiikasta muodostui samanaikaisesti sekä päämäärä että keino, jolla mahdollistettiin kansakunnan hyvinvointi ja poliittinen toimintavapaus”.⁵⁰ Tämän voidaan todeta vaikuttaneen myös siihen, että kieltäytymislinja Neuvostoliiton pyrkimyksissä kahdenvälisen suhteiden tiivistämiseen ei rakoillut Suomen puolelta. Tämänkaltaiset aloitteet, joita Neuvostoliiton puolelta Suomen Puolustusvoimille tehtiin eivät Heiskasen mukaan sopineet Suomen puolueettomuuskuvaan. Tämän myös Sutela toi vahvasti ilmi ulostuloissaan Puolustusvoimain komentajana.⁵¹

Sotaharjoituskysymys Suomen harjoittaman puolueettomuuspolitiikan kannalta oli ongelmallinen. Asiaa ei helpottanut se, kuinka Neuvostoliitto Heiskasen mukaan palasi Suomen jatkuvista torjunnoista huolimatta asiaan aina uudelleen jonkin eri verukkeen kanssa ja eri menetelmää käyttäen.⁵² Tällä Heiskasen mukaan pyrittiin väsyttämään ehdotukseen liittyen Sutelan johtama Suomen sotilasjohto, jonka kokoonpano ei selvästi ollut Neuvostoliiton mieleen.⁵³ Kyseiset menetelmät olivat läsnä myös sotaharjoitusehdotuksessa. Ensimmäisen kerran ajatus yhteisistä sotaharjoituksista ilmaantui Heiskasen mukaan jo 9. joulukuuta vuonna 1976 kommunistisessa Tiedonantaja-nimisessä lehdessä, joka tunnettiin erityisesti Neuvostoliittoa myötäilevistä tulkinnoista.⁵⁴

Neuvostoliitolle tyypillistä strategiaa vastuun pakoilusta ja välikäsien käyttämisestä oman toiminnan tukemiseksi ja ajatusten levittämiseksi hyödynnettiin Heiskasen mukaan sotaharjoitusehdotuksessa keskeisesti. Vastuuta niiden suunnittelemisesta ja järjestämisestä ei haluttu ottaa kenenkään toimesta eikä etukäteisinformaatiota annettu Neuvostoliitosta suoraan, vaikka Suomen tiedustelupalvelulla oli Heiskasen

---

⁵⁰ Visuri 2010, 266.

⁵¹ Heiskanen 1993, 61.

⁵² Heiskanen 1993, 64.

⁵³ Heiskanen 1993, 64.

⁵⁴ Heiskanen 1993, 68.

tulkintoihin pohjautuen selvä käsitys ehdotuksen avainhenkilöistä.⁵⁵ Vastuun pakoilu kulminoitui konkreettisimmin varsinaisten keskustelujen jälkeen, joita sotaharjoitusehdotuksesta käytiin. Neuvostoliiton sisäpiiri rupesi rakoilemaan ja valtionjohto perääntymään Ustinovin ehdotuksista.⁵⁶ Heiskanen korostukset siitä, kuinka suoraa tietoa ei sotaharjoitusehdotukseen liemmin annettu, mutta vakuuttelut Suomen sotilasjohdon tieto ja valmiustasosta olivat samankaltaisia kuin esimerkiksi Juhani Suomen kirjoittamassa elämäkerrassa Kekkoesta.⁵⁷ Näin ollen voidaan todeta, kuinka valtionjohto oli perillä mahdollisesti Puolustusvoimien informoimana siitä, että jotain tullaan ehdottamaan, kun tieto Ustinovin Suomen-vierailusta aiemmin keväällä 1978 tuli julki.

Heiskanen korosti ensisijaisesti sitä, kuinka Puolustusvoimat on itsenäinen toimija ja vastaa ulkomaantoiminnoistaan omien tarpeidensa mukaan.⁵⁸ Mielestäni Suomen valtion turvallisuus kuitenkin perustui Puolustusvoimien jatkuvaan yhteistyöhön poliittisen johdon kanssa. Tämän myös Heiskanen pamfletissaan ohimennen mainitsi, vaikka korostikin Puolustusvoimia ensisijaisesti itsenäisenä ja omista tarpeistaan lähtevänä organisaationa.⁵⁹ Ylipäätään puolueettomuuspoliittisen linjan uskottavuuden kannalta ei olisi mahdollista harjoittaa eriävää linjaa valtion yleisestä protokollasta. Mielestäni olisi myös erikoista väittää, että Puolustusvoimien toiminta ei perustuisi yhteisymmärrykseen valtion johdon harjoittaman puolueettomuuspoliittisen linjan kanssa, sillä Sutela totesi eräässä puheessaan, kuinka ”Suomen ulkopoliitiikan peruslinjana on puolueettomuus”.⁶⁰

Valmius torjua Neuvostoliiton ehdotus oli kuitenkin jokaisen ensisijaisena lähtökohtana, joten näin ollen on luontevaa ajatella, että Kekkonen johtamaa puolueettomuuspoliittista linjaa noudatettiin mukisematta joka taholla. Heiskanen ja tutkimuskirjallisuuden tulkintojen välillä ei vallinnut erimielisyyttä sotaharjoitusehdotuksen torjumiseksi luotua strategiaa kohtaan. Muistiot vuodelta 1978 kuitenkin antavat varovaisempia tulkintoja ja korostavat yhteisymmärrystä

---

⁵⁵ Heiskanen 1993, 69.

⁵⁶ Suomi 2000, 438.

⁵⁷ Suomi 2000, 422.

⁵⁸ Heiskanen 1993, 8.

⁵⁹ Heiskanen 1993, 8.

⁶⁰ Valtanen 1983, 15.

Puolustusvoimien ja poliittisen johdon välillä, kun taas Heiskanen pampfletti vuodelta 1993 kuvasi rohkeammin Puolustusvoimia sotaharjoitusehdotuksen jalustalla huomioiden kuitenkin myös kasvaneen luottamuksen ja yhteistyön merkityksen.⁶¹ Mielestäni sotaharjoitusehdotus ja sen kannalta keskeinen puolueettomuuspolitiikka tietyllä tavalla kuitenkin lähensi entisestään sotilas- ja poliittisen johdon vuorovaikutusta sekä yhtenäisti harjoitetun puolueettomuuspolitiikan uskottavaksi kokonaisuudeksi.

2.2. Suomen länsisuhteiden sotilaallinen lähentyminen

Lähtökohtaa sotaharjoitusehdotuksesta voidaan pitää ongelmallisena erityisesti puolueettomuuspolitiikan ja Suomen uskottavuuden kannalta puolueettomana toimijana myös länsimaista katsottuna. Neuvostoliiton arvaamattomuutta korosti se, kuinka Suomessa siviilitiedustelua ei harjoitettu lainkaan eikä myöskään länsimaiden tiedustelupalveluihin kiinnitetty huomiota, vaan kaikki voimavarat oli keskitetty Neuvostoliiton asevoimien seuraamiseen.⁶²

Mielenkiinto muodostui länsimaiden reaktion ympärille sotaharjoitusehdotuksen olemassaolosta ja sen ennakkotiedoista. Yleisesti vallitsee epäselvyys yksityiskohdista ja niiden todellisista tarkoitusperistä, mutta esimerkiksi Yhdysvaltain Suomen suurlähettiläs James Ford Cooper totesi omissa muistelmissaan sen, kuinka Suomessa päättäjille tuli yllätyksenä kyseinen sotaharjoitusehdotus, jonka olemassaolo ulospäin tyrmättiin vahvasti.⁶³ Toisaalta Heiskanen on omissa pampfletissaan⁶⁴ ja muun muassa Juhani Suomi Kekkonen elämäkerrassa kirjoittanut siitä, kuinka Suomen valtionjohdolla oli selvä näkemys Neuvostoliiton mahdollisista aikeista.⁶⁵ YYA-sopimuksen

---

⁶¹ Heiskanen 1993, 80. Pääesikunnan muistio 11.07.1978 Ustinovin esittämistä kysymyksistä sekä niihin annetuista vastauksista. Lauri Sutela. Sota-arkisto. KA.

⁶² Sipilä & Koskimies 2018, 121.

⁶³ Cooper 1998, 97.

⁶⁴ Heiskanen 1993, 59.

⁶⁵ Suomi 2000, 422.

soveltamispuheet olivat esimerkki valveutuneisuudesta ja Heiskasen mukaan selvä merkki johdonmukaisesta toiminnasta, minne sotilastiedustelu kohdistettiin.⁶⁶

Neuvostoliiton puolelta ei Heiskasen mukaan ollut mitään epäselvyyttä sen suhteen, että ehdotus yhteisistä sotaharjoituksista pyrittäisiin pitämään salassa miltään taholta, mikä saattoikin olla alkuperäisenä tavoitteena. Kertomukset ja väitteet, joita esimerkiksi Neuvostoliiton Suomen sen aikainen suurlähettiläs Vladimir Stepanov antoi Yhdysvaltain diplomaateille, olivat Heiskasen mukaan hyvin optimistisia ehdotuksen toteutumisesta ja täytäntöönpanosta.⁶⁷ Toisaalta myös Stepanovin puheet Suomen edustajille, joissa hän korosti maiden välisten asevoimien suhteiden kehittämistä ja ylijärjestyksen tärkeyttä puolsivat näkemystä siitä, kuinka Stepanov Heiskasen tulkitsemana pyrki ajamaan Suomea tiukemmin Neuvostoliiton kontrolliin, johon sotaharjoitusehdotus sopi hyvin.⁶⁸ Stepanovin puheita voidaan pitää hyvin mystisinä viesteinä. Niistä on luettavissa rivien välistä selvästi mielestäni se, että varmasti myös Suomen edustajat huomioivat jotain suurempaa olevan tekeillä. Tämä kävi ilmi muun muassa Juhani Suomen teoksessa *Umpeutuva latu*.⁶⁹ Toisaalta myös Heiskasen tulkinnat kuvastivat Puolustusvoimien valveutunutta tilaa Neuvostoliiton aikeista. Tämä ilmeni koko sotilaallisen tiedustelun ja länsimaisten tiedustelupalveluiden kanssa käydyn tietojen vaihdon perusteella, joka pohjautui Neuvostoliiton toiminnan analysointiin Suomen lähialueilla.⁷⁰

Länsimaiden reaktiot sotaharjoitusehdotukseen perustuvat tutkielmassani Yhdysvaltain Suomen suurlähettilään muistelmiin. Yhdysvaltain Helsingin lähetystössä 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa työskennellyt Cooper on omissa muistelmissaan todennut, että Suomessa ehdotuksen olemassaolo pyrittiin kieltämään jyrkästi, eikä se ollut kuin pienen ydinporukan tiedossa.⁷¹ Myös Heiskasen teksteissä on todettu se, kuinka suoranaista valehtelua suoritettiin median edessä sotaharjoitusehdotukseen liittyen.⁷² Tämä tukee Cooperin väitettä esimerkiksi Yhdysvaltain hermostumisesta Suomen

---

⁶⁶ Suominen 2012, 386.

⁶⁷ Heiskanen 1993, 72.

⁶⁸ Heiskanen 1993, 70.

⁶⁹ Suomi 2000, 422.

⁷⁰ Suominen 2012, 261.

⁷¹ Cooper 1998, 98.

⁷² Heiskanen 1993, 75.

valitsemaan linjaan. Keskusteluja ja ehdotuksen täydellistä kieltämistä voidaan pitää Suomen valitsemana käytäntönä, miten asiaa haluttiin lähteä hoitamaan.

Länsisuhteiden ylläpitämisen ja niiden luomisen kannalta luottamus osapuolten välillä oli Cooperin muistelmien mukaan hyvin arvostettavassa roolissa. Erityisen hankalaksi sotaharjoituksen kaltainen tilanne muodostui luottamuksen rakentamisen suhteen ja luotettavan informaation saamisessa Suomen ja esimerkiksi Yhdysvaltain välillä, mikä aiheutti kitkaa maiden välille rehellisyyden puuttuessa ainakin Cooperin mukaan.⁷³ Ymmärrettävästi Suomen valitsema linja ei ollut myöskään Yhdysvalloille se mieluisin vaihtoehto.

Koko 1970-lukua leimasi varovaisuus Suomen ulkopolitiikassa. Tämä heijastui muun muassa Pertti Suomisen kirjoittamassa elämäkerrassa Heiskasesta siihen, kuinka kiinnostus Neuvostoliiton asevoimien joukoista Suomen lähialueilla korostui Puolustusvoimien toiminnassa.⁷⁴ Länsikontaktit ja suhteet länsimaihin olivat äärimmäisen salaisia, joiden perimmäisenä tarkoituksena oli saada lisää tiedustelutietoa Neuvostoliiton aikeista.⁷⁵ Länsisuhteiden arkaluontoisuutta korosti seikka, kuinka myös niiden ylläpito ja hoito oli keskitettynä vain muutaman henkilön käsiin, jonka verkoston kokonaisuudesta esimerkiksi juuri Heiskanen ja Sutela olivat tietoisia.⁷⁶

Suomen ulkomaisia suhteita määritteli Heiskasen mukaan taisteluvälinehankinnat, jotka perustuivat Puolustusvoimien tarpeisiin ja toimintaan harjoituskentällä.⁷⁷ Tämän voidaan todeta korostaneen Puolustusvoimien itsenäistä roolia ja kasvanutta toimintavapautta. Neuvostoliiton pyrkimys taloudelliseen kontrolliin Suomen puolustusmenojen kattajana aiheutti sen, kuinka Suomen päätökset muun muassa asehankinnoista länsimaiden kanssa ei Neuvostoliiton puolella ainakaan vähentänyt Suomeen kohdistunutta sotilaspoliittista painetta. Heiskanen on kuitenkin todennut sen, kuinka tämä tiedostettiin entuudestaan eikä sille painoarvoa Suomessa juurikaan annettu.⁷⁸ Suomessa voidaan todeta Heiskasen pamfletin perusteella olleen selvä

---

⁷³ Cooper 1998, 101.

⁷⁴ Suominen 2012, 246.

⁷⁵ Suominen 2012, 261.

⁷⁶ Suominen 2012, 262.

⁷⁷ Heiskanen 1993, 7.

⁷⁸ Heiskanen 1993, 65.

pyrkimys osoittaa länsimaille puolueettomuuspolitiikkansa uskottavuutta huolimatta Neuvostoliiton vastakkaisista pyrkimyksistä.

Suomen sotilaallisista suhteista länteen ei olla juurikaan puhuttu ja niitä salailtiin juuri Neuvostoliiton läsnäolosta ja vaikutuksesta johtuen Suomessa. Keskeiseen asemaan nousi Suomen toiminta ja ulostulot kysymyksissä sotaharjoitusehdotukseen liittyen. Neuvostoliiton luoma suoranainen propagandanäytelmä istutettiin ja kohdistettiin syvästi länsimaiden diplomaateille ja medialle, minkä Juhani Suomi on omassa Kekkoesta kertovassa elämäkerrassaan todennut.⁷⁹ Myös Heiskanen on kirjoittanut pamfletissaan siitä, kuinka sotaharjoitusehdotuksen toteutuminen oli esitetty länsimaisille diplomaateille varmana, millä pyrittiin osoittamaan Suomen kuulumisen Neuvostoliiton vaikutuspiiriin.⁸⁰ Kun Neuvostoliitto oli jo hyvin vahvasti informoinut ja tuonut julki omia sotilaallisia aikeitaan ja suhteitaan Suomen kanssa, muun muassa komentaja Sutelan suoranainen valehtelu median edessä sotaharjoitusehdotuksen kiistämisestä sai länsimaiset diplomaatit turhautuneiksi.⁸¹

Yhtäläisyyksiä löytyi Juhani Suomen Kekkoesta kertovassa elämäkerrassa ja suurlähettiläs Cooperin muistelmien välillä liittyen länsimaiden reaktioon Suomen valitsemaan tiukkaan strategiaan, joka laadittiin sotaharjoitusehdotuksen hoitamiseen.⁸² Suomen luomasta selväpiirteisestä suunnitelmasta sekä erinäisistä toimintatavoista sotaharjoitusehdotukseen liittyen ei poikettu eikä sitä haluttu muovata keskustelujen aikana.⁸³ Tätä voidaan pitää myös tietyllä tavalla Suomen vahvuutena, mikä korosti juuri puolueetonta linjaa. Lopulta valittu linja osoittautui parhaaksi mahdolliseksi tavaksi kontrolloida tilannetta ja perimmäisintä tarkoitusta eli puolueettomuutta. Suomi uskalsi olla puolueeton eikä taipunut idän eikä lännen kohdalla, minkä voidaan kuvitella lisänneen ainakin Heiskasen pamfletin mukaan Suomen arvostettavuutta.⁸⁴

---

⁷⁹ Suomi 2000, 442.

⁸⁰ Heiskanen 1993, 72.

⁸¹ Suomi 2000, 443.

⁸² Cooper 1998, 100.

⁸³ Suomi 2000, 426.

⁸⁴ Heiskanen 1993, 76.

Mielestäni huomionarvoista tästä teki se, että Suomessa oli selvä pyrkimys pysyttäytyä konfliktien ulkopuolella. Myöskään länsimaiden vaikutusvallan ei haluttu nousevan liian suureksi. Ymmärrettävästi koko asian kieltäminen sai sen näyttämään länsimaiden silmin erikoiselta, mutta yleinen ymmärrys niin Heiskasen pamfletin kuin tutkimuskirjallisuuden välillä oli siinä, kuinka tarkoituksena oli ainoastaan estää Suomelle ja sen puolueettomuuspolitiikalle haitallisten skenaarioiden toteutuminen.

Toisaalta voimme analysoida sotilaallisesta näkökulmasta tilannetta uudelleen, kun otamme huomioon Puolustusvoimien kasvaneen liikkumatilan. Tiedusteluyhteistyö sekä yhteyksien luominen ja ylläpitäminen korostui entisestään Suomen tiedustelupalvelun toiminnassa länsimaiden kanssa. Tämän voidaan todeta hyödyttäneen sekä Suomea että Yhdysvaltoja. Poliittinen ja sotilaallinen näkökulma on siis erotettava tässä kohti toisistaan, mitä tulee puolueettomuuspoliittiseen linjaan. Mielestäni Heiskasen pamfletin perusteella Suomi oli sotilaallisesti niin varustehankinnoiltaan kuin tiedustelutiedoilta länsimaiden kelkassa. Tätä Heiskanen on myöhemmin muistellut elämäkerrassaan, kuinka ”Neuvostoliiton ryhmitys, aseistus, aikeet ja tiedot oli mahdollista saada vain lännen avulla”.⁸⁵

---

⁸⁵ Suominen 2012, 261.

3. Suomen ja Neuvostoliiton sotilaspoliittiset suhteet sotaharjoituskysymyksen pohjalta

Neuvostoliiton yritykset sitoa Suomi tiukemmin ja tiiviimmin vaikutuspiiriinsä huipentui ja heijastui vahvimmin vuoden 1978 ehdotukseen yhteisistä sotaharjoituksista. Voimme kuitenkin nähdä, kuinka YYA-sopimuksen sotilaallisesta soveltamisesta käytyjä salaisia keskusteluja nähtiin jo 1970-luvun alkuvuosina.⁸⁶ Läpi kylmän sodan todistettiin, kuinka Neuvostoliitto pyrki väheksymään Suomen asemaa puolueettomana valtiona ja ylipäättään Suomen puolueettomuuspoliittista linjaa. Suomen ja Neuvostoliiton erilaiset lähtökohdat ja tavoitteet huomioon ottaen voidaan sanoa, että Suomen harjoittama puolueettomuuspolitiikka oli Neuvostoliiton ekspansiiviseen ulkopolitiikkaan perustuvaan näkökulmaan verrattuna ongelmallinen lähtökohta, jota ruokki myös Neuvostoliiton poliittisen johdon vaihtuvuus.⁸⁷ Tämä ajoi tilanteeseen, missä Neuvostoliitto kiristi suhtautumistaan naapurimaitaan kohtaan, mistä Suomi sai osansa erityisesti 1970-luvun vuosina.

3.1. Sotaharjoitusehdotuksen ydinryhmä

Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun johto käytännössä kävi konkreettisimmat keskustelut ulkomaisten edustajien kanssa sotaharjoitusehdotukseen liittyen. Sotilastiedustelun ja Puolustusvoimien toiminta oli hyvin salaista, mikä vahvisti näkemystä siitä, kuinka päätökset tehtiin ja keskustelut käytiin hyvin pienen piirin kesken erityisesti sotaharjoitusehdotuksen keskusteluissa. Kysymys luottamuksesta nousi jälleen avainasemaan osapuolten välillä. Neuvostoliitolle historiallisesti tyyppillisessä kaavassa tieto kulkee valikoiden, mikä alleviivaa sitä, kuinka sotilasjohdossa keskeisimmät strategiset tiedot ovat vain todellisen eliitin käsissä. Neuvostoliiton kysymyksessä tulee oleellisena osana suuri poliittisen ja sotilaallisen johdon vaihtuvuus,

---

⁸⁶ Visuri 2010, 217.

⁸⁷ Hyvärinen 2000, 64.

mitkä ovat aiheuttaneet suuria heilahteluja näkökulmissa ja suhtautumisessa muihin valtioihin. Toisaalta Heiskanen on aikanaan todennut laatimassaan selvityksessä, kuinka sotaharjoituskysymyksessä neuvostoasevoimien sotilaallinen johto jatkuvasti vaati Suomen suunnalla pidemmälle meneviä ratkaisuja ja toimia kuin mihin Neuvostoliiton poliittinen valtiojohto oli valmis menemään.⁸⁸ Tämä nousi merkittävään asemaan koko sotaharjoitusehdotuksessa ja sen kaatumisessa. Kyseinen näkökulma alleviivaa sitä tosiasiaa, kuinka pienen piirin kesken päätöksiä suunniteltiin ja neuvoteltiin sotaharjoituskysymystä analysoitaessa.

Matti Lukkari on Sutelan elämäkerrassa vahvasti korostanut sitä, kuinka ”Sotaharjoitusehdotus oli puolustusministeri Ustinovin koko sielullaan ja vaikutusvallallaan ajama henkilökohtainen näkemys, jonka taakse hän sai muutamia sotilasjohdon päämiehiä”.⁸⁹ Sotaharjoitusehdotuksen ydinryhmää ja eliittijohtoisuutta tukee näkemys siitä, kuinka Ustinovin mukana Suomeen Puolustusvoimien esittelytilaisuuteen 10.7.–14.7 saapui ainoastaan hyvin korkea-arvoisia neuvostoarmeijan sotilasjohtajia.⁹⁰ Laadun voidaan todeta korvanneen määrän, mikä kävi ilmi juuri neuvostoarmeijan edustuksesta.

Heiskanen totesi puolustusministeri Dmitri Ustinovin ja Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläs Vladimir Stepanovin analysoineen sitä, kuinka Kekkosen vedoten heidän esittämä vaatimus oli todennäköisin tie sen toteutumiseen.⁹¹ Kekkosen roolin merkityksen tiedostivat myös tiedustelupäällikkö Heiskanen ja komentaja Sutela, jotka pitivät katkeamatonta yhteyslinjaa yllä Kekkosen kanssa sotaharjoituskeskusteluista ja Ustinovin esittämistä kysymyksistä 10.7.1978 Suomen turvallisuuspolitiikan esittelytilaisuuden jälkeen.⁹² Pääesikunnan muistiosta käy ilmi, kuinka se on luovutettu presidentille kysymyksiin esitettyine vastauksineen ennen varsinaista tapaamista Ustinovin ja Kekkosen kanssa. Näin ollen Kekkosen todellinen rooli sotaharjoitusehdotuksessa ja ylipäätään Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa oli

---

⁸⁸ Heiskanen muistio Neuvostoliiton asevoimien suhtautuminen Suomeen. Virkatehtäviin liittyvät asiakirjat. Sota-arkisto. KA.

⁸⁹ Lukkari 2003, 9.

⁹⁰ Suomi 2000, 427.

⁹¹ Heiskanen 1993, 73.

⁹² Pääesikunnan 11.7.1978 muistio Marsalkka Ustinovin esittämistä keskustelukysymyksistä sekä niihin annetuista vastauksista. Lauri Sutela. Sota-arkisto. KA.

hyvin keskeinen, minkä varmasti jokainen sotaharjoitusehdotuksen kannalta olennainen henkilö tiedosti.

Muun muassa Juhani Suomen laatimassa Kekkonen elämäkerrassa *Umpeutuva latu* korostetaan, kuinka erityisesti ehdotuksen kariutumisen ja julkisuuteen tulon jälkeen kannustin Ustinovin esittämistä yhteisistä sotaharjoituksista tuli suurlähettiläs Stepanovilta eikä niinkään Moskovasta.⁹³ Näin tekemällä Neuvostoliitto pyrki luomaan kuvaa heidän virallisen poliittisen linjansa ulkopuolisesta toiminnasta, josta vastuussa olivat vain yksittäisten henkilöiden omat tahtotilat. Heiskasen pamfletissa on kuitenkin kuvattu sitä, kuinka neuvostoasevoimien aktiivisuus ei välttämättä olisi ollut erillään Neuvostoliiton valtionjohdon harjoittamasta ulkopoliitikasta.⁹⁴

Erytyisesti suurlähettiläs Stepanovin roolia korostettiin sotaharjoitusehdotuksen alulle panijana ehdotuksen jo kaaduttua, mitä myös Suomessa sisäpiireissä spekulointiin vahvasti. Varmaksi ei siis sotaharjoitusehdotuksen alulle panijaa voida sanoa, mutta selväksi kävi se, kuinka Neuvostoliitto myönteisen Tiedonantaja-lehden puheet sotaharjoituksista kulkeutuivat Moskovaan puolustusministeri Ustinovin pöydälle, mistä hän Heiskasen mukaan innostui syvästi.⁹⁵ Näkökulmaa tukee se, kuinka neuvostoasevoimien sotilasjohdon yllätysvierailu, jota ei alun perin pitänyt tapahtua vuonna 1978, perustui siis muuttuneisiin olosuhteisiin ja uudenlaiseen mahdollisuuteen sotilaallisen yhteistyön luomisesta Moskovan saatua tiedon sotaharjoitusehdotuksen kehittelystä.

Sutelan päiväkirjamerkinnoista käy ilmi, kuinka tiivistä yhteydenpitoa käytiin tasavallan presidentin ja sotilasjohdon kanssa jokaista yksityiskohtaa myöten siitä, mitä Neuvostoliiton edustajien kanssa oli keskusteltu.⁹⁶ Sutela sai Heiskasen mukaan Kekkoselta toiminta- ja menettelytapaohjeita, joita hän sovelsi keskusteluissa puolustusministeri Ustinovin, suurlähettiläs Stepanovin ja Neuvostoliiton armeijan komentaja Nikolai Ogarkovin kanssa, jotka Heiskasen pamfletissa korostuivat Neuvostoliiton edustajina.⁹⁷ Heiskanen korosti useasti Sutelaa kullanarvoisena

---

⁹³ Suomi 2000, 435.

⁹⁴ Heiskanen 1993, 54.

⁹⁵ Heiskanen 1993, 70.

⁹⁶ Sutelan muistiinpanot esittelystä Kekkoselle 14.4.1978-24.10.1978. Lauri Sutela. Sota-arkisto. KA.

⁹⁷ Heiskanen 1993, 74.

tietokantana Kekkoselle. Yhteydenpitoa presidentin ja Puolustusvoimain komentajan välillä käytiin jatkuvasti myös Neuvostoliiton aktivoituneesta sotilaallisesta toiminnasta, josta tasavallan presidentti sai tiedon Sutelalta.⁹⁸ Heiskasen pamfletti painotti Puolustusvoimien aktiivista tiedustelutoimintaa, jota ilman Kekkoson työ olisi vaikeutunut huomattavasti, joten Puolustusvoimien harjoittama hiljainen taustatyö oli Heiskasen muistelmien mukaan olennaista Kekkoselle ja Suomelle.

Suomalaisten jyrkästä kieltäytymisestä ja siitä, kuinka Suomen puolueettomasta linjasta oli tullut Kekkoson elämäntyö, liikkuu erilaisia tulkintoja ja käsityksiä. Sekä Heiskasen että Juhani Suomen lähteissä korostettiin sitä, kuinka historiallisesti merkittävimmät poliittiset päätökset tehtiin suomalaisen tyyliin saunassa, jolloin kuunneltiin Neuvostoliiton ehdotukset, mutta suoria vastauksia ei annettu mihinkään suuntaan.⁹⁹ Heiskanen vahvisti pamfletissaan yleistä näkemystä siitä, kuinka Neuvostoliitossa uskottiin vahvasti ehdotuksen toteutumisen lepäämiseen viime kädessä Kekkoson harteilla, jota he pyrkivät taivuttelemaan henkilökohtaisesti.¹⁰⁰ Tämän Heiskanen nosti merkitykselliseen asemaan, kun hän pohti sotaharjoitusehdotuksen toimijoita, sillä Neuvostoliitossa oli Heiskasen mukaan selvä ymmärrys kenraali Sutelan liiallisesta isänmaallisuudesta.¹⁰¹ Tästä johtuen Neuvostoliiton edustajilla oli pyrkimys omalla kokoonpanollaan ottaa yliote yksin toimivasta Kekkosesta, mikä ei kuitenkaan toteutunut Kekkoson pyydettyä Sutela mukaan illallis- ja saunatilaisuuteen.¹⁰² Sutelan roolia voidaan kuvailla hyvin keskeiseksi juuri sen kannalta, ettei neuvostoasevoimien johto saanut yliotetta Kekkosesta, josta vallitsi selvä yhteisymmärrys Heiskasen pamfletin ja tutkimuskirjallisuuden välillä.

Heiskasen laatimassa pamfletissa vuodelta 1993 sekä 2000-luvun tutkimuksissa käsitellään selvästi rohkeammin 1970-luvun materiaalia verrattuna virallisiin asiakirjoihin ja muistiinpanoihin 1970-luvulta. On otettava huomioon pamfletin ilmestymisajankohta, jolloin Neuvostoliitto oli jo hajonnut ja varsinaista uhkaa ei enää ollut. Muun muassa pääesikunnasta laaditussa muistiossa 12.7.1978, jossa käsiteltiin

---

⁹⁸ Suominen 2012, 245.

⁹⁹ Heiskanen 1993, 72. Suomi 2000, 431.

¹⁰⁰ Heiskanen 1993, 73.

¹⁰¹ Heiskanen 1993, 79.

¹⁰² Suomi 2000, 431.

keskusteluja Kultarannassa Neuvostoliiton marsalkka Ustinoville järjestetyn sauna- ja illallistilaisuuden aikana, Sutela totesi ja korosti presidentin roolia ja taitoa torjua Neuvostoliiton kysymykset ja esitykset yhteisiin sotaharjoituksiin liittyen.¹⁰³ Kyseinen ilmaus korostaa sitä, kuinka presidentti Kekkonen haluttiin pitää jalustalla keskeisimpänä toimijana, jolle kunnia kaikesta positiivisesta toiminnasta haluttiin antaa. Sutelan Kekkonen ylistämistä sotaharjoitusehdotuksen kiihkeimmissä neuvotteluissa korosti hänen julkiset ulostulonsa siitä, kuinka ”Presidentti hoiti asian hienotunteisesti vieraita loukkaamatta, mutta samalla päättäväisesti niin, että asiaan ei seuranneella illallisella enää kajottu”.¹⁰⁴ Tämä mielestäni edisti Suomen asemaa ulkomaisten silmin itsenäisenä toimijana, sillä presidentti Kekkonen oli tunnetuin henkilö ulkomaisten valtioiden silmin katsottuna.

Puolustusvoimien osuus ja merkitys ylipäättään sotaharjoitusehdotuksen torjunnassa ja Suomen itsenäisen aseman säilyttämisessä 1970-luvulla jäi Heiskasesta kertovan elämäkerran mukaan hyvin vähäiselle huomiolle.¹⁰⁵ Arvostus Puolustusvoimia kohtaan ei ollut kovin korkealla, mikä heijastui myös heidän omassa toiminnassaan ja Kekkonen roolin korostuksessa, jota tutkimuskirjallisuus myös vahvasti tuki. Toisaalta Sutelan komentajakausi vahvisti Heiskasen mukaan Suomen sisäisesti presidentin ja Puolustusvoimien välistä suhdetta luottamuksellisempaan suuntaan ja tehty työ Puolustusvoimien jälleenrakentamiseksi oli tuottanut tulosta myös johtajatasolla.¹⁰⁶ Ylipäättään mielestäni Heiskasen Puolustusvoimien korostus vahvistui entisestään hänen myöhemmin julkaisemassaan pamfletissaan, mikä luo tietynlaista ristiriitaa puolustushallinnon ja poliittisen johdon päätäntävällän välille. Toisaalta yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin muututtua Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ymmärrettävästi myös Suomalaisen Heiskasesta kirjoittamassa elämäkerrassa vuodelta 2012 tuettiin Heiskasen argumentteja.

Huomionarvoista puolustushallinnon ja poliittisen johdon välisessä ristiriidassa oli se, kuinka Heiskanen korosti eritoten puolustusministeri Ustinovia

---

¹⁰³ Pääesikunnan muistio jätetty presidentille 21.7.1978 keskusteluista marsalkka Ustinoville järjestetyn tilaisuuden aikana. Lauri Sutela. Sota-arkisto. KA.

¹⁰⁴ Suomi 2000, 432.

¹⁰⁵ Suominen 2012, 386.

¹⁰⁶ Heiskanen 1993, 80.

sotaharjoitusehdotuksen taustavoimana, kun taas Kekkonen elämäkerrassa on analysoitu varovaisemmin ja spekuloitu suurlähettiläs Stepanovin mahdollisella roolilla. Tähän vaikutti toki eri työnkuvat ja työskentelyolosuhteet puolustushallinnon ja valtionjohdon välillä Heiskasen aineiston perustuessa eritoten Neuvostoliiton asevoimien analysointiin. Varmuutta sotaharjoitusehdotuksen alkuperästä ei kuitenkaan ole pystytty todistamaan varmuudella johtuen myös Neuvostoliiton ristiriitaisesta viestinnästä ehdotuksen kaaduttua.

3.2. Sotaharjoitusehdotus käännekohta kohti normaaleita naapurisuhteita

Leimallista Suomen ja Neuvostoliiton välisille sotilaallisille suhteille oli se, kuinka Neuvostoliitolle oli tyypillistä väheksyä Suomen Puolustusvoimia. Väheksyminen tiivistyi Heiskasen mukaan jopa julkisiin ulostuloihin siitä, kuinka Suomi ei tarvitsisi omaa armeijaa.¹⁰⁷ Tietynlainen varauksellisuus vallitsi puolin ja toisin, mikä toisaalta myös heijastui siihen, kuinka keskustelut ja neuvottelut käytiin vain todellisen eliitin välillä. Kenelle niiden yksityiskohdista ylipäättään puhuttiin, koostui äärimmäisen pienestä joukosta. Neuvostoliiton edustajien suhtautuminen Suomeen sotaharjoitusehdotuksessa näkyi siinä, kuinka korostettiin erityisesti puolustusministeri Ustinovin Suomen vierailun aikana kyseessä olevan yhteiset harjoitukset, yhteiset keskustelut ja yhteiset suunnitelmat.¹⁰⁸ Tämänkaltaisen toiminta alleviivasi sitä, kuinka Neuvostoliitto halusi luoda kuvaa länsimaille siitä, että Suomi kuuluu heidän vaikutuspiiriinsä ja kahdenvälisiä suhteita haluttiin tehostaa sekä niiden merkitystä kasvattaa.

Tiedustelupäällikkö Heiskanen pyrki omissa raporteissaan korostamaan sitä, kuinka Neuvostoliiton ehdotukset maiden kahdenvälisen sotilaallisten suhteiden tiivistämisestä eivät olleet mitään yksittäisiä päänäpistöjä, vaan harkittuja ja

---

¹⁰⁷ Heiskasen laatima selvitys Neuvostoliiton asevoimien suhtautumisesta Suomen ulkopoliittisiin pyrkimyksiin ja yhteyksiin Puolustusvoimiin 1974. Muistiinpanot ja konseptit virkatehtäviin liittyvistä asiakirjoista. Sota-arkisto. KA.

¹⁰⁸ Heiskasen laatima selvitys Neuvostoliiton asevoimien suhtautumisesta Suomen ulkopoliittisiin pyrkimyksiin ja yhteyksistä Puolustusvoimiin 1978. Sota-arkisto. KA.

johdonmukaisia liikkeitä geopoliittisesti kireässä maailmanpoliittisessa tilanteessa 1970-luvulla.¹⁰⁹ Heiskasen tulkintojen perusteella muun muassa YYA-sopimuksen ylikorostaminen kieli todellisuudessa vain epäluottamuksesta ja siitä, että historiallisesti vaikeat poliittiset suhteet sekä Neuvostoliiton todelliset halut ja aikeet olivat yhä voimissaan. Neuvostoliiton historiallinen tapaus on mielestäni oiva esimerkki siitä, kuinka ongelmallisia naapurisuhteita ei pyritty ratkaisemaan diplomaattisesti vaan aggressiivisella voimapolitiikalla oli suurin vaikutus.

Sotaharjoitusehdotuksesta käydyt keskustelut herättivät tulkinnan siitä, että osapuolten välillä olisi vallinnut diplomaattinen ja avoin ilmapiiri ilman varsinaisia yhteenottoja ja konflikteja.¹¹⁰ Vaikka Suomen ja Neuvostoliiton suhteita on pidetty hyvin tulenarkoina ja luottamuksen kannalta ongelmallisina, on kuitenkin muistettava se, mikä idea todellisuudessa oli sotaharjoitusehdotuksen takana. Neuvostoliitto pyrki aina vastaamaan lännen ja lähinnä Yhdysvaltojen toimintaan, eli tässä tapauksessa Naton sotaharjoitukseen Norjassa. Näin ollen voidaan pitää suhteellisen luontevana sitä tosiasiaa, kuinka Neuvostoliitto luopui sotaharjoitusehdotuksestaan Heiskasen mukaan varsin helposti.¹¹¹ Tärkeämmäksi koettiin Heiskasen tulkitsemana jo olemassa olevat hyvät suhteet Suomen poliittisen johdon kanssa sekä toisaalta ei haluttu järkyttää Pohjolassa vallinnutta vakaata sotilaspoliittista tilannetta yhtään enempää.¹¹²

Neuvostoliiton vetäytymisestä sotaharjoitusehdotuksesta on liikkunut erilaisia tulkintoja. Toisaalta Neuvostoliiton vetäytymistä on perusteltu sillä, ettei se ollut johdonmukainen poliittinen tavoite vaan pikemminkin tiettyjen yksittäisten henkilöiden luoma mahdollinen ajatus, jota myös niiden kaatumisen jälkeen Moskovasta hyvin vahvasti tuotiin ilmi.¹¹³ Heiskasen muotoilema Suomen linjan veto ja pysyminen suhteellisen vaitonaisena kieli siitä, ettei haluttu nöyryyttää millään tasolla Neuvostoliittoa, sillä se ei olisi palvellut ketään ja olisi saattanut eskaloida tilanteen uudelleen.¹¹⁴ Ylipäätään diplomaattisuhteet nousivat joka toimijan osalta tärkeimpään

---

¹⁰⁹ Suominen 2012, 386.

¹¹⁰ Pääesikunnan muistio 11.07.1978 Ustinovin esittämät kysymykset sekä niihin annetut vastaukset Suomen turvallisuuspolitiikan esittelytilaisuuden jälkeen. Lauri Sutela. Sota-arkisto. KA.

¹¹¹ Heiskanen 1993, 75.

¹¹² Heiskanen 1993, 86–89.

¹¹³ Suomi 2000, 436.

¹¹⁴ Heiskanen 1993, 77.

rooliin. Suomen kannalta on aina koettu tärkeimmäksi vaalia oman yhteiskunnan turvallisuutta, mikä ilmeni myös sotaharjoitusehdotuksessa ja siinä, kuinka vastapuolta kunnioitettiin negatiivisista aikeista huolimatta.

Merkittävään asemaan sotaharjoitusehdotuksessa ja sen kaatumisessa nousi määrätietoinen Suomen Puolustusvoimien johdon toiminta, jonka myös Neuvostoliitto Heiskanen mukaan tiedosti.¹¹⁵ Hyvät, luottamukselliset ja avoimet suhteet osapuolten eli neuvostoasevoimien ja Suomen Puolustusvoimien johtohenkilöiden välillä edesauttoi Suomelle suotuisan lopputuleman syntymistä ilman suurempaa draamaa ehdotuksen kaaduttua.¹¹⁶ Heiskanen tulkintaa voidaan pitää diplomaattisena näkemyksenä, missä hän ei pyrkinyt provosoimaan asiaa jälkikäteen.

Heiskanen on omassa pamfletissaan korostanut, kuinka sotaharjoitusehdotukseen liittyneiden henkilöiden välillä ”asiat sanottiin suoraan ja vilpittömästi”¹¹⁷, mutta pääesikunnan muistioissa ja päiväkirjamerkinnöissä Sutelan ja Kekkonen välillä on huomattavissa selvästi varovaisempaa linjaa ja hyvin harkittuja sekä ennalta sovittuja poliittisia ulostuloja.¹¹⁸ Erityisesti 13.9.1978 ennen Sutelan vastavierailua Neuvostoliittoon syyskuun lopulla käytiin selvät keskustelut Sutelan ja Kekkonen välillä, miten tulee toimia, koska maiden välisiä suhteita ei haluttu järkyttää.¹¹⁹

Mielestäni Heiskanen pamfletin perusteella Suomen sotilas ja poliittisen johdon toimintaa sotaharjoitusehdotuksessa voidaan pitää onnistuneena, sillä ehdotus saatiin torjuttua ilman suurempia vaurioita Suomen diplomaattisuhteisiin niin itään kuin länteenkään päin analysoituna. Vaikka ehdotuksen kaatuminen oli Suomen tavoitteena, Heiskanen on korostanut sitä, kuinka alkuperäisenä tavoitteena oli aina pyrkimys torjua Suomen puolueettomuuspolitiikalle negatiivisten ehdotusten eskaloituminen jo alkutekijöissä.¹²⁰ Heiskanen on pamfletissaan kuvannut sotaharjoitusehdotusta sekä niiden kariutumista käännekohtana ja ensiaskeleena Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden kehittämisessä kohti normaaleita naapurisuhteita vaikeiden 1900-luvun

---

¹¹⁵ Heiskanen 1993, 79.

¹¹⁶ Heiskanen 1993, 80.

¹¹⁷ Heiskanen 1993, 80.

¹¹⁸ Muistiinpanoja esittelyistä Kekkoselle 13.9.1978. Lauri Sutela, Sota-arkisto. KA.

¹¹⁹ Suomi 2000, 439.

¹²⁰ Heiskanen 1993, 77.

vuosikymmenten jälkeen.¹²¹ Sotaharjoitusehdotuksen ajankohdan kiehtovuutta lisäsi myös se, kuinka tilanteen normalisoituminen sotaharjoitusehdotuksen jälkeen liittyi toisaalta myös Kekkonen vetäytymiseen presidentin paikalta. Juhani Suomen Kekkosesta kertovassa teoksessa *Umpeutuva latu* on kuvattu sitä, kuinka koko sotaharjoitusehdotus kulminoitui lopulta myös Neuvostoliiton ajatukseen ja valmistautumiseen Kekkonen presidenttiyden jälkeiseen aikaan, jonka tiedostettiin olevan päättymässä ennemmin tai myöhemmin.¹²²

Mielenkiintoista sotaharjoitusehdotuksen jälkeen Suomen ja Neuvostoliiton ulkopoliittisille suhteille oli se, kuinka kyseinen ehdotus aiheutti suurempaa sisäpoliittista kuohuntaa ja draamaa Neuvostoliitossa. Puhuttiin Neuvostoliiton sisäpiirin rakoilemisesta ja siitä, kuinka heillä ei ollut halua eikä poliittisesti analysoiden järkeäkään ryhtyä yhteisiin sotaharjoituksiin.¹²³ Näkemys on mielenkiintoinen ja alleviivaa sitä ristiriitaa, mikä vallitsi epämääräisissä viesteissä Neuvostoliiton valtion ja sotilasjohdon välillä sotaharjoitusehdotuksen eri vaiheissa.

Mielestäni kuvaavaa Suomen puolueettomuuspolitiikalle oli toiminta sotaharjoitusehdotuksen jälkeen. Valittua linjaa haluttiin varjella hinnalla millä hyvänsä. Vallitsi selvä yhteisymmärrys niin Puolustusvoimien materiaalien kuin tutkimuskirjallisuuden välillä sen suhteen, ettei Neuvostoliittoa haluttu mustamaalata ehdotuksen kariutumiseen liittyen. Ylipäätään muun muassa Heiskanen on jälkepäin halunnut myös korostaa sitä, ettei keskusteluissa tarkoituksena ollut nolata Neuvostoliiton asevoimia.¹²⁴ Ehdotuksen kariutuminen kasvatti Heiskanen mukaan myös Suomen puolueettomuuspolitiikan uskottavuutta. Sutelan elämäkerrassa on kuitenkin todettu, kuinka selvä huoli ja uhka Puolustusvoimissa oli siitä, että länsimaiden suhtautuminen Suomeen olisi muuttunut, mikäli ehdotusta ei olisi torjuttu.¹²⁵ Suurta muutosta negatiiviseen suuntaan se ei kuitenkaan mielestäni lopulta aiheuttanut.

---

¹²¹ Heiskanen 1993, 80.

¹²² Suomi 2000, 434.

¹²³ Suomi 2000, 436.

¹²⁴ Heiskanen 1993, 77.

¹²⁵ Lukkari 2003, 9.

Loppulause

Tässä tutkielmassa tarkastelin Neuvostoliiton puolustusministeri Dmitri Ustinovin vuoden 1978 ehdotusta yhteisistä sotaharjoituksista Suomen Puolustusvoimien tiedustelupalvelun päällikön Raimo Heiskasen silmin. Pyrin arvioimaan ehdotusta Suomen harjoittamasta puolueettomuuspoliittisesta näkökulmasta Heiskasen kokemana. Tutkin sitä, minkä vaikutuksen Heiskanen koki Neuvostoliiton sotaharjoitusehdotuksella olleen Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun toiminnan kannalta, keiden piirissä nämä keskustelut käytiin ja minkä vaikutuksen Heiskanen koki sotaharjoitusehdotuksella olleen Suomen länsisuhteiden kannalta. Lisäksi taustoitin Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun kehitystä 1970-luvulla.

1970-luvun pohjautuessa hyvin vahvasti ulkopoliittisiin aspekteihin sekä sotilas- ja turvallisuuspoliittisesti aktiiviseen toimintaan, Heiskanen tulkitsti sen vauhdittaneen Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun merkityksen kasvua yhteiskunnassamme. Toisaalta mielestäni myös toisen maailmansodan jälkeen alas ajettujen Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun matala lähtötaso jälleenrakennuksen muodossa vauhditti niiden nopeaksi katsottua nousua yhteiskunnallisesti merkittäviksi instituutioiksi.

Merkittävään arvoon Heiskanen nosti ensinnäkin tiedustelupalvelun ja ylipäätään sotilaallisen tiedustelun toiminnan merkityksen. Puolustusvoimien sotilashallinnon johdolla ne edustivat olennaista osaa Suomen puolueettomuusstatuksen ylläpitämisestä sekä sen jatkuvuudesta. Läpi tutkielman pyrin korostamaan Heiskasen keskeisyyttä sotaharjoitusehdotuksessa ja hänen näkökulmaansa sen torjumisessa. Puolustusvoimien ja tiedustelupalvelun johtohenkilöiden roolia ei voi mielestäni ylikorostaa myöskään puolueettomuuspoliittisesta näkökulmasta, sillä sotilastiedustelulla oli ja on edelleen jopa poliittista johtoa kirkaampi näkemys valtakunnalle mahdollisesti haitallisista uhkakuvista. Toisaalta myös presidentti Kekkonen oli keskeinen henkilö sotaharjoitusehdotuksessa, johon Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan. Sotilaallisen yhteistyön lisääminen oli myös poliittinen kysymys, minkä takia otin Kekkonen tarkasteluun yhdeksi avainhenkilöiksi.

Vastatiedustelulla ja tietojen vaihdolla länsimaisten kumppanimaiden kanssa pystyttiin ennaltaehkäisemään ja ennakoimaan idästä tulevia uhkia, joten esimerkiksi varustehankinnoilla pystyttiin käymään kauppaa arvokkaan tiedon kanssa. Mielestäni voimme nähdä, kuinka Suomi loppujen lopuksi oli osa suurempaa valtapoliittista peliä kylmän sodan aikana kahden supervallan taistelussa.

Puolueettomuuspolitiikkaan kuului Heiskasen mukaan yhtä lailla länsivaikuttamisen torjuminen, vaikka Suomella olikin intentioita integroitua taloudellisesti enemmän länteen kuin itään. Tämä vaikutti siihen, että puolueettomuutta haluttiin vaalia myös olemalla sekaantumatta liikaa länsimaisiin vaikuttimiin. Puolueettomuuspoliittisen linjan vaaliminen koettiin Suomessa kaikkein tärkeimmäksi seikaksi oman turvallisuuden kannalta. Heiskasen mukaan voimme päätellä sotaharjoitusehdotuksen toisaalta hetkellisesti kasvattaneen poliittista epäluottamusta ja kitkaa Suomen länsisuhteiden kannalta, mutta lisänneen sotilaspoliittista yhteydenpitoa ja tiedusteluyhteyksiä Neuvostoliiton torjumiseksi.

Sotaharjoitusehdotuksen seurauksena Heiskasen tulkitsemana yhteiskunnallinen ilmapiiri oli hyvin epävakaa ja salamyhkäinen, kun varmuutta ei oikeastaan ollut mistään. Sotaharjoitusehdotuksen voidaan todeta olleen merkittävimpiä tekijöitä Suomen ulkopoliitiikan kannalta, joka kytkeytyi tiiviisti kysymyksiin myös Suomen ulkomaan suhteiden rakentumisesta ja ennen kaikkea puolueettomuuspoliittisen linjan harjoittamisen todenmukaisuudesta. Näin ollen, kun otamme huomioon Heiskasen Puolustusvoimien korostuksen ja näkökulman siitä, kuinka erityisesti Puolustusvoimat oli Neuvostoliiton voimapolitiikan kohteena, voidaan Suomen puolueetonta asemaa pitää Heiskasen mukaan uhattuna. Mielestäni väitettä Neuvostoliiton voimapolitiikan kohdistamisesta Puolustusvoimiin voidaan pitää relevanttina, sillä erityisesti Suomen sotilasjohdon henkilöstön isänmaallisuus ei miellyttänyt Neuvostoliittoa. Jo pelkästään YYA-sopimuksen takia Suomen politiikan tuli perustua myötämieliseen suhtautumiseen Neuvostoliittoa kohtaan, jota poliittisen johdon edustus vahvasti myös harjoitti. Sotilaspoliittisesti Heiskasen tekstien perusteella voin sanoa, että tilanne oli erilainen, joka tukee näkemystä Puolustusvoimien roolista erillisenä ja omista tarpeista lähtevänä toimijana.

Mielenkiintoiseksi tilanne muodostui juuri ehdotuksen kaatumisen jälkeen, mikä ilmeni vastuunpakoiluna. Tämän tiedosti myös Heiskanen ja muu sotilasjohto, mutta Suomelle tyypilliseen tapaan ei haluttu järkyttää tilannetta sen enempää, vaikka työtä tiedusteluosastolla sen parissa tehtiinkin. Päälähteenäni toiminut Heiskasen pamfletti loi tietynlaista ristiriitaa itsensä kanssa ehdotuksen kaatumiseen liittyen. Heiskasen tulkinnan mukaan sotaharjoitusehdotus oli käännekohta Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kehittymisessä kohti tavallisempaa rajapolitiikkaa. Vastoin yleistä käsitystä Suomen ja Neuvostoliiton edustajien epäluulosta toisiaan kohtaan voidaan todeta suhteiden olleen todellisuudessa hyvät ja toisia kunnioittavat, jota Heiskanen pyrki korostamaan.

Mielestäni Heiskasen pamfletin ja tutkimuskirjallisuuden perusteella voimme päätellä, ettei Kekkonen myötäillyt juurikaan Neuvostoliittoa sotilaspoliittisista aspekteista puhuttaessa. Toisaalta myös Heiskanen korosti Kekkonen luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon tärkeinä sen kannalta, ettei suurempaa mediakohua ehdotuksesta syntynyt. Kekkonen nimitti sotilaspoliittisesti tärkeisiin virkoihin henkilöstöä, jotka olivat Neuvostoliiton mieleen liian isänmaallisia. Toisaalta joudun ottamaan huomioon myös sen, kuinka Neuvostoliiton kannalta Kekkonen oli tärkein henkilö, jonka valintoihin myös Neuvostoliitossa taivuttiin. Sotilaspoliittisesti arvioiden mielestäni Suomi uskalsi olla puolueeton ja itsenäinen toimija. Tämä tuli esiin ehkä parhaiten juuri Puolustusvoimien nousussa yhteiskunnallisesti merkittävään asemaan, jota Heiskanen muun muassa pyrki korostamaan poliittista johtoa enemmän, erityisesti myöhemmin julkaisemassaan pamfletissaan vuonna 1993. Tätä näkökulmaa toki puolsi Heiskasen työn luonne ja keskeinen rooli Puolustusvoimissa.

Loppujen lopuksi Heiskanen näki, että historiallisessa mittakaavassa voidaan todeta alkaneen uusi aikakausi ja käänne tyrmätyn sotaharjoitusehdotuksen jälkeen, jonka seurauksena Suomi saavutti lisää kasvanutta luottamusta puolueettomuuspolitiikallensa. Suomi teki Heiskasen mukaan selväksi oman asemansa osana läntistä Eurooppaa. Näin ollen korostan, että tutkielmassani keskeistä oli analysoida ensisijaisesti Heiskasen kokemana itse sotaharjoitusehdotukseen ajautumista ja sen käsittelyä, mutta myös pohtia muutoksia, joita koettiin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa juuri Heiskasen tulkitsemana.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Raimo Valmari Heiskasen sota-arkisto (SArk) Virkatehtäviin liittyviä

asiakirjoja 1959–1982

Raimo Valmari Heiskasen sota-arkisto (SArk)

Kirjeenvaihto 1976–1980

Raimo Valmari Heiskasen sota-arkisto (SArk)

Lauri Sutela 1961–1983

II Lähdekirjallisuus

Cooper, James, Ford 1998: *On the Finland watch. American diplomatic observations on*

Finland during the cold war. Suomentaneet Anssi Sinnemäki & Pentti Sinnemäki & Asmo Koste. Tamara press, Kustannus OY Tammi, Helsinki.

Heiskanen, Raimo 1993: *Noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset.* Otava, Helsinki.

Hyvärinen, Risto 2000: *Virkamiehiä, viekkautta ja vakoilua.* Otava, Helsinki.

Tarkka, Jukka 1993: *Kun Kekkonen ei sanonut ei.* Suomen kuvalehti,

Kansalliskirjasto Arto.

Valtanen, Jaakko & Hollo, Ilkka & Hägglund, Gustav & Paukkunen, Erkki & Kaltokari, Matti 1983: *Kenraali Lauri Sutela-Komentajan linja 1974–1983.* Pohjois- Karjalan

kirjapaino OY, Joensuu

III Tutkimuskirjallisuus

Kari, Martti J 2022: *Suomen strateginen kulttuuri*. Centrum Balticum.

Luukkonen, Mari 2022: *Rautaesiripun varjossa: Supo idän ja lännen jännitekehässä 1978–1990*. Otava, Helsinki.

Lukkari, Matti 2003: *Lauri Sutela-Puolustusvoimain komentaja*. Otava, Helsinki.

Pesu, Matti 2017: *Suomettumisen ABC*. The Ulkopolitisk.

Rentola, Kimmo 2008: *President Urho Kekkonen of Finland and the KGB. 269–289*
The cold war and the politics of history, Edita publishing, Helsinki.

Suomi, Juhani 2000: *Umpeutuva latu*. Otava, Helsinki.

Syrjö, Veli-Matti & Karjalainen, Mikko & Elfvengren, Eero 2006: *Puolustusvoimien Rauhanajan historia. Osa 2, Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*.
Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos, WSOY, Helsinki.

Suominen, Pertti 2012: *Armeijan silmänä ja korvana. Tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen*. Otava, Helsinki.

Sipilä, Joonas & Koskimies, Tapio 2018: *Satavuotta suomalaista sotilastiedustelua*.
Atena, Jyväskylä.

Visuri, Pekka 2010: *Idän ja lännen välissä-puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. Fenix-Kustannus OY, Espoo.